

SOCIAL COMMUNICATIONS

Тенденції відображення людей з інвалідністю у теленовинах

О. П. Михайлова

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

Paper received 22.02.2016; Revised 26.02.2016; Accepted for publication 03.03.2016.

Анотація. Стаття присвячена дослідженню тенденцій відображення проблем людей з інвалідністю в теленовинах. У статті розглянуто медіаматеріали, присвячені соціальним проблемам людей з інвалідністю. Проаналізовано основні та вечірні випуски теленовин каналів «СТБ», «ICTV», «1+1». Визначено загальні тенденції висвітлення соціальної проблематики та проілюстровано їх конкретними прикладами. Сформульовано рекомендації щодо правил та принципів подальшого висвітлення соціальної проблематики в теленовинах.

Ключові слова: соціальні проблеми, інваліди, стандарти, правила, принципи, теленовини.

Інформаційні програми загальнонаціональних каналів попри інтернетизацію інформаційного простору є визначальними у формуванні громадської думки. Тож саме випуски новин та їхній контент формують тенденції відображення соціальних проблем та відповідно сприйняття їх суспільством.

Загалом телеканали демонструють певні загальні тенденції, стандарти та правила щодо принципів висвітлення соціальних проблем [1]. Питання безпритульних найчастіше порушуються, коли трапляється інцидент або коли наближається день бездомної людини. Така ж ситуація з відображенням тем довкола інвалідів. Щоправда, пам'ятних дат, присвячених цій темі на календарі більше (День білої тростини, День незрячих, День людей з особливими потребами), від того інформаційні редакції порівняно частіше ставлять цю тему на порядку денному.

Тему принципів та стандартів журналістики загалом і соціальної зокрема досліджували такі українські науковці, як В. Іванов, О. Чекмишев, В. Різун, В. Сердюк, В. Качкан, І. Мащенко, А. Москаленко, К. Шендеровський, Т. Шевченко, А. Топчій, О. Лаврик, а також західні фахівці К. Майер, Е. Фіхтеліус, М. Стівенс.

Мета дослідження – визначити тенденції, правила та принципи відображення соціальної проблематики у випусках українських теленовин.

Об'єкт дослідження – контент інформаційних випусків новин на каналі СТБ («Вікна»), ICTV («Факти») та 1+1 («ТСН») зокрема, відеосюжети на соціальну тематику. Телеканал «СТБ» – кілька років поспіль був найрейтинговішим каналом. Телеканал ICTV і зокрема програма «Факти» позиціонує себе як канал для простих людей, тож відповідно значний сегмент їхніх телесюжетів присвячений саме соціальним проблемам. Крім того, у 2015-му році телеканал став лауреатом всеукраїнської премії у сфері телебачення «Телетріумф» у категорії «найкраща інформаційна програма». Програма «ТСН» неодноразово була номінантом та лауреатом премії «Телетріумф» у номінації «Найкраща інформаційна програма», зокрема у 2013-му році.

Методологія дослідження. Виконання поставлених завдань вимагало поєднання загальнонаукових і конкретних методів. При опрацюванні теоретичних джерел дослідження були застосовані такі методи, як порівняльно-історичний, метод класифікації. Для дослідження емпіричної бази роботи використовувався контент-аналіз, контент-моніторинг, моніторинг, статистичний метод, метод узагальнення, типології, класифікації, порівняння та спостереження.

Тема людей з інвалідністю є більш актуалізованою на телеканалі, аніж, скажімо, тема безпритульності. Загалом за 2010–2015 роки у ефірі «Вікна–Новини» вийшло 207 матеріалів, які прямо чи опосередковано стосуються теми людей з обмеженими фізичними можливостями.

Інформаційними приводами для виготовлених матеріалів були як загальновідомі соціальні дати, так і окремі ситуації з життя людей. Загалом серед усіх матеріалів в межах тематичного спектру (проблеми інвалідів) можна умовно виділити:

- постійні (побутове життя хворих, конфліктні питання, нестача коштів, незручності адаптації в суспільство);
- сезонні (пов'язані із соціальними датами, такими, як 3 грудня (Міжнародний день людей з обмеженими фізичними можливостями), 11 лютого (Всесвітній день хворого), 10 жовтня (Всесвітній день психічного здоров'я), 5 травня (Міжнародний день боротьби за права інвалідів), остання неділя вересня (Міжнародний день глухонімих), 13 листопада (Всесвітній день сліпого), 15 жовтня (Міжнародний день білої тростини);
- періодичні (акції протесту, спричинені законодавчими змінами) та «випадкові» (флеш-моби, арт-акції, досягнення) теми повідомлень.

Із 207 тематичних матеріалів 45 присвячені соціальним датам (пов'язані із соціальними датами, такими, як 3 грудня (Міжнародний день людей з обмеженими фізичними можливостями), 11 лютого (Всесвітній день хворого), 10 жовтня (Всесвітній день психічного здоров'я), 5 травня (Міжнародний день боротьби за права інвалідів), остання неділя вересня (Міжнародний день глухонімих), 13 листопада (Всесвітній день сліпого), 15 жовтня (Міжнародний день білої тростини), 65 – арт-акціям (наприклад, флеш-моби, концерти, акції «Повір у себе», спеціалізовані фестивалі, проведення конкурсу соціальних відеороликів), 32 – акції благодійництва, сюжети про людей, які потребують матеріальної допомоги, 27 – буденним проблемам людей з обмеженими фізичними можливостями, решта – інформаційні ситуативні матеріали.

Програма «ТСН» також доволі багато уваги приділяє цій темі. Зокрема в досліджуваній період в ефірі вийшли 304 матеріали, які прямо чи опосередковано стосуються проблем людей з інвалідністю. Так, 48 відеоматеріалів – це оголошення про допомогу дітям та дорослим, у яких складна форма інвалідності та які потребують термінового лікування. 80 сюжетів – присвячені інвалідам, які мають активну позицію (спортсмени, активісти, митці); які опинилися в надскладних життєвих обставинах.

Серія матеріалів також приурочені соціальним да-там. Також третина матеріалів – демонструють нерівноправність інвалідів та здорових людей, рівень непристосованості до їхнього життя українських міст, громадських закладів. Відображують також тотальне несприйняття людей з особливими потребами в суспільстві.

Найбільш активним у відображенні цієї теми є телеканал ICTV та програма «Факти». В ефір за досліджуваній період вийшло 322 матеріали, які прямо чи опосередковано стосуються людей з інвалідністю, їхніх проблем та успіхів. Відіграє в актуалізації цієї теми ще й той факт, що в редакції пропагується курс на спеціалізацію журналістів. І зокрема за відображення цієї теми беруться найчастіше два-три постійних журналісти.

Тож із 322 матеріалів понад 110 присвячені соціалізації дітей та дорослих, зокрема репортажі про курси, школи, заняття та спеціальні установи, які займаються вихованням, навчанням, реабілітацією і соціалізацією таких дітей (дорослих). 75 сюжетів про конкретних людей, які опинилися в складних життєвих обставинах, які намагаються не змінювати свій активний спосіб життя та є прикладом для наслідування. 30 матеріалів – заклики про фінансову допомогу тяжкохворим. 52 матеріали присвячені непристосованості українського суспільства до таких людей, зокрема і громадських закладів пандусами, ліфтами тощо. Адже навіть у столиці не всі станції метро оснащені звуковими сигналами і не всі світлофори мають звуковий варіант.

Окрема категорія матеріалів - які не вирішують конкретної проблеми, однак не дають забувати про такі тенденції, як собаки-поводирі для незрячих (матеріал вийшов в ефір 13 листопада 2015-го року). Такого соціального інструменту в Україні немає ще з радянського періоду, однак для порівняння вийшов і матеріал про Чехію, де собаки-поводирі – це норма.

У більшості випадків люди з інвалідністю зображені як звичайні люди, рідше – як люди незвичайні: як обдаровані, як хворі і немічні, як герої.

Багато телерепортажів, присвячених інвалідам, розповідають про їхні творчі здібності або спортивні досягнення (або якісь суперздібності) [2].

Зазвичай ведучий заздалегідь готує аудиторію до розповіді про людину, кажучи, що зараз піде мова про дивовижну, сміливу людину, яка робить те, що не можуть і багато здорові люди. Однак вкрай рідко в сюжетах показано звичайна життя і умови (якщо вони не страхотливі), які необхідні для того, щоб людина не відчувала себе інвалідом, жила, працювала і вчилася так само, як і її оточення.

Найчастіше (у 50% матеріалів) використовується термін «інвалід». Рідше зустрічаються вислови «людина з інвалідністю», «люди, які потребують лікування», «прикутий до візка», «хворий».

У поодиноких випадках використані вирази «сліпий», «незрячий», «люди з обмеженими можливостями», «діти з дефектами», «спинальні хворі», «неработаспособные люди», «неповносправні» і т.д.

В цілому, поняття «інвалід» не викликає негативного ставлення і навіть позитивно сприймається тими, стосовно кого воно вживається. Однак слід звернути увагу на ситуації, коли журналісти зловживають цим терміном. Наприклад, коли автор міг би називати героїв сюжетів по іменах. Хоча зазвичай у матеріалах

героїв часто називають по імені, імені по батькові і рідко, але вже зустрічається і таке, по прізвищу.

У рідкісних, практично поодиноких випадках вживаються терміни, які не можна не назвати образливими: хворі, ненормальні, каліки (іноді безрукі й безногі каліки), фізично і розумово неповноцінні, убогі і так далі. Причому, слова каліка або хворий іноді використовуються в матеріалах, які несуть, в цілому, позитивну інформацію.

Та особливо зловживають «Вікна» словом «неповносправні». Ця лексема має не лише спотворене інформаційне значення (оскільки це слово підштовхує до думки, що люди з обмеженими фізичними можливостями абсолютно безпорадні), але крім того має і відверто негативне стилістичне забарвлення.

Пряма мова зустрічається в семи випадках.

Абсолютним прецедентом стала історія з хворим на ДЦП переселенцем із Донбасу Романом Кисляком. Репортаж на цю тему фігурував на всіх телеканалах, зокрема і досліджуваних нами. Фабула історії в тому, що хворого на ДЦП чоловіка обслуговуючий персонал вигнав з ресторану, сприйнявши його за неадекватного. Історія з нелюдським і абсолютно не толерантним ставленням була на перших шпальтах та в новинах у промтайм. Варто зазначити, що в цьому медіа продемонстрували свою солідарність. Слід окремо зупинитися, як подали цю тему «Факти», «Вікна» та «ТСН».

Інформаційна програма «ТСН» побудувала матеріал довкола конкретно випадку не вибудувавши при цьому ані причинно-наслідкової лінії, ані узагальнення, адже напрошується висновок що таке ставлення непоодинокі. Звісно, журналіст не в змозі перевірити всі заклади, однак може пошукати тенденції та причини їх. Однак журналіст говорить лише про постраждалого та про власника ресторану, якого в результаті вирішили бойкотувати. Це та ситуація, коли медіапрацівник намагається вирішити конкретну соціальну ситуацію, однак не вплинути на проблему [4].

Водночас програма «Факти» взяла цю конкретну ситуацію лише як інформаційний привід, а вибудувала свій репортаж на тому, звідки взялося таке неприйняття людей з особливими потребами не лише в офіціантів, а й узагалі в здорових громадян. У матеріалі зібрані думки конфліктолога, соціолога, трьох героїв-інвалідів, кожен із яких виконує ще й соціальну функцію: юрист, правозахисник та активна учасниця працевлаштування людей з особливими потребами. У сюжеті виводиться кілька ліній, головну з яких наважується озвучити журналіст: «Не чуємо, не бачимо і не приймаємо. Так ми, здорові, ставимося до людей з особливими потребами. У метро, ресторані чи в магазині багатьом просто некомфортно бачити поряд із собою інакших. Усі бар'єри в нашій голові. Не поспішаємо встановлювати пандуси, спеціальні ліфти та звукові світлофори. Забуваємо про головну цінність Європи – повагу до особистості і віддаляємося від побудови суспільства рівних можливостей». Ще одна лінія в матеріалі – власники магазинів, аптек, ресторанів не розглядають людей з інвалідністю своїми клієнтами, а тому і не виховують відповідну культуру в персоналу. Стереотип, що людина у візку чи з ДЦП – бідна – спрацьовує на всі 100%. Хоча сьогодні багато таких людей – успішні айтишники, кібер-

фахівці, дизайнери тощо. Ставлення до них має змінюватися однозначно ще й тому, що останні два роки Україна перебуває у війні, а відповідно, багато молодих, красивих і розумних чоловіків повертаються в цивільне життя з травмами та каліцтвом.

Як показало дослідження, журналісти усіх редакцій мають тенденцію до порушення рекомендацій ООН для людей з інвалідністю [3]. Однак подекуди вони є виправданими. Наприклад, правило перше рекомендує: люди з різними видами інвалідності повинні виступати від свого імені.

Розмова в першій особі («я», «ми») практично завжди більш цікава і часто приносить більше задоволення або емоцій, ніж його передача в третій особі.

Крім того, коли люди з різними фізичними обмеженнями висловлюються від свого імені, це додає значимості словам, додає певної впевненості спікерів, і, відповідно, аудиторія на підсвідомості перестає просто з жалістю ставитися до людини, а починає співпереживати. Це не негативний ефект, навпаки. Таким чином, маючи певне співпереживання і повагу, глядач хоче якимось чином підтримати, виявити своє захоплення людьми, що абсолютно міняє сприйняття особи з вадами, провокує думати всупереч стереотипам. Однак слід зазначити, що це правило на практиці не завжди виправдане. Зокрема, діти та старші люди з проявами аутизму, які бояться

контакту. Близького спілкування, часто не можуть виступати від першої особи, не прогнозовано реагують на мікрофон, запитання, дотики, близький контакт. Тому на такий випадок журналіст повинен мати на озброєнні кілька прийомів виходу із ситуації.

Як змінювалися тенденції розуміння та ставлення до соціальних проблем в українському суспільстві, так само змінювалася кількість матеріалів щодо них в журналістських продуктах загалом та на телебаченні зокрема. Загалом моніторинг інформаційних програм дозволяє зробити такі висновки:

1. Тема людей з інвалідністю є більш відображеною в інформаційних програмах, аніж, наприклад, проблеми безпритульності, пенітенціарного сектору, людей, що живуть з ВІЛ/СНІД.

2. Тема актуалізується через те, що громадські організації дедалі частіше організовують різноманітні акції, флеш-моби, привертають увагу журналістів і, відповідно, громадськості.

3. Висвітлення соціальної проблематики потребує особливого підходу з боку журналістів. Окрім професійних журналістських стандартів, варто враховувати специфіку кожної соціально вразливої групи, яку прямо чи опосередковано висвітлено в телематеріалі.

4. Основним критерієм для відбору матеріалу є наявність героїв, тобто соціальну проблему за краще розкривати через приклад окремої людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баутина П. Газетный дискурс социальной журналистики: попытка исследования / П. В. Баутина // Ученые записки Казанского ун-та. Сер. Гуманит. науки. – 2008. – Т. 150, кн. 4. – С. 22–32.
2. Майер К. Як правильно брати інтерв'ю у неповносправної людини [Електронний ресурс] / Ка - рен Ма йер. — URL: <http://imi.org.ua/mediapsychology/41008-yak-pravilno-brati-intervyu-u-nepovnospravnoji-lyudini.html> (01.12.2013)
3. 10 загальних правил етикету спілкування з людьми з обмеженими можливостями [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/355/2/Lavrik.%20Socialna%20problematika.pdf>
4. Шендеровський К. Медіакомунікації та соціальні проблеми : зб. навч.-метод. матер. і наук. ст. : у 3 ч. / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, ; Ін-т журналістики. — К., 2012. — Ч. 1. — 288 с.

REFERENCES

1. Bautina P. The newspaper discourse of social journalism: the investigation attempt. P.V. Bautina. The scientific notes of Kazan University. Ser. Humanit. Sciences 150/4. 2008: 22-32.
2. Mayer Karen. What is the right way to interview a disabled person. Retrieved December 12, 2013 from <http://imi.org.ua/mediapsychology/41008-yak-pravilno-brati-intervyu-u-nepovnospravnoji-lyudini.html>
3. The 10 main rules of decorum while communicating with disabled people. Retrieved from <http://www.telekritika.ua/ratings/2013-01-28/78524>. <http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/7355/2/Lavrik.%20Socialna%20problematika.pdf>
4. Shendwrovskiy K. Media communications and social problems. The sourcebook of learning materials and articles in 3 parts. Taras Shevchenko National University of Kyiv. Institute of Journalism. Kyiv: 2012. Vol.1. 288 p.

The trends in coverage of problems of physically challenged in TV-news Mykhaylova O.

Abstract. The article is devoted to investigation of the trends of coverage of social problems in the Ukrainian TV news. In the article the emphasis is made on the media materials devoted to the social problems of physically challenged persons. In this work the analysis of basic and evening newscasts on «STB channel», «ICTV», «1+1» is made. The general trends of coverage of social problems are defined and the particular examples are illustrated. The recommendations concerning the rules and principles of the following coverage of social problems in TV news are represented.

Keywords: social problems, physically challenged, trends, rules, principles, TV news.

Тенденции отображения людей с инвалидностью в теленовостях О. П. Михайлова

Аннотация. Статья посвящена исследованию тенденций отражения проблем людей с инвалидностью в теленовостях. В статье рассмотрены медиаматериалы, посвященные социальным проблемам людей с инвалидностью. Проанализированы основные и вечерние выпуски теленовостей каналов «СТБ», «ICTV», «1+1». Определены общие тенденции освещения социальной проблематики и иллюстрирует их конкретными примерами. Сформулированы рекомендации относительно правил и принципов дальнейшего освещения социальной проблематики в теленовостях.

Ключевые слова: социальные проблемы, инвалиды, тенденции, правила, принципы, теленовости.